

Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet Kapasitesi: Müsadere Örneği

State Capacity in the Ottoman Empire: the Case of Confiscation

Mehmet Mubarek ALAN^{1*}

Murat Ali DULUPÇU²

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi
İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
Isparta, Türkiye.

²Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi
İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
Isparta, Türkiye.

*Sorumlu Yazar:
mehmetalan@sdu.edu.tr

*Bu makale, Süleyman Demirel
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim dalı öğrencisi Arş. Gör.
Mehmet Mubarek ALAN tarafından,
Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU
danışmanlığında hazırlanan "Osmanlı
Devleti'nde Hukuki ve Ekonomi-Politik
Müsaderelerin Dinamikleri Üzerine Bir
Deneme (1770-1839)" adlı doktora
tezinin bir kısmından türetilmiştir.

Geliş/Received: 28.12.2023;

Kabul/Accepted: 11.02.2024

Atıf/Citation: Alan, M. M &
Dulupçu, M. A. (2024). Osmanlı
İmparatorluğu'nda Devlet
Kapasitesi: Müsadere Örneği.
UMBD, 7(1), 26-37

Öz

Bu makale Osmanlı İmparatorluğu'nda müsadere olgusuna devlet kapasitesi kavramıyla yaklaşarak, müsadere çalışmalarına katkı sağlamayı hedeflemekte ve Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet kapasitesini müsadere üzerinden yorumlamayı amaçlamaktadır. Devlet kapasitesi, devletin lehine politik kararlar alabilmesi ve aldığı kararları uygulama ve uygulatma yeterliliği olarak tanımlanmaktadır. Çalışmada kullanılacak olan devlet kapasitesi kuramı toplumsal iktidar kuramıdır. Çalışma, müsadere üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet kapasitesinin kırılma gösterip-göstermediğini araştırmaktadır. Bu araştırmayı yapabilmek adına, öncelikle devlet kapasitesine dair tartışmalar ve toplumsal iktidar kuramı açıklanmış, daha sonra toplumsal iktidar unsurlarının müsadere bağlamındaki karşılıkları tanımlanmıştır. Tanımlanan iktidar unsurlarının nicel ile nitel verilerden yararlanarak devlet kapasitesinde meydana getirdiği değişimler incelenmiştir. İncelemeler sonucunda müsadere bağlamında Osmanlı Devleti'nde kırılma görülmemesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müsadere, Osmanlı İmparatorluğu, Toplumsal İktidar

Abstract

This article aims to approach the phenomenon of confiscation in the Ottoman Empire through the concept of state capacity, aiming to contribute to the studies on confiscation and interpret state capacity in the Ottoman Empire through confiscation. State capacity is defined as the ability of the state to make and implement decisions in favor of the state and to enforce those decisions. The theory of state capacity to be used in the study is the theory of social power. The study investigates whether state capacity in the Ottoman Empire shows vulnerability through confiscation. In order to conduct this research, discussions on state capacity and the theory of social power are first explained, and then the counterparts of social power elements in the context of confiscation are defined. The changes in state capacity are examined by utilizing both quantitative and qualitative data based on the defined power elements. As a result of the examinations, it is expected that no vulnerability will be observed in the Ottoman State in the context of confiscation.

Keywords: Confiscation, Ottoman Empire, Social Power

1. Giriş

Arapça *sadr* (صَدْر) kökünden türeyen ve çekip almak manasına gelen müsadereyi, Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmani*'de *cerime yoluyla mal zaptı* olarak tanımlamaktadır; tanım müsadere için bir suçun ve kişinin mal varlığına devletin el koymasını gerektirmektedir (Tomar, 2006). Müsadere antik dönemlerden aktüel dönemlere kadar devletler tarafından hukuk sistemlerinde düzenlenmiş ve uygulanmıştır. Tarihsel süreç izlendiğinde müsadere Babil Devleti'nde eşitlikçi-ilkel bir adaleti sağlamaya yönelik (Magdalene, Wunsch ve Wells, 2020; Okandan, 1951); Antik Hindistan'da üst kasttaki insanların cezalarını hafifletmeye yönelik uygulandığı (Viridi, 2001; Arsal, 1941), dolayısıyla burada geçerli hukukun işletilmesine ilişkin bir kaygı ile hareket edildiği görülmüştür. Atina Devleti'nde müsadere, daha çok vatandaş olmayanlara etkili bir şekilde yöneltilmiş (Smith, 1857; Acar, 2019); bununla birlikte Roma İmparatorluğu'nda kamu hukukunu ilgilendiren suçlarda genellikle müsadere cezası uygulanmıştır. Müsadere, Roma'da kamu hukukundan başka politik amaçlarla da uygulanmış, bu bağlamda farklı inançların Roma topraklarından tasfiyesi ve iktidar sahiplerinin kendilerine rakip olarak gördükleri kişileri tasfiye etmek için de kullanılmıştır (Faulkner, 2017; Diakov ve Kovalev, 2008).

İslam devletlerinde de müsadereye rastlanmıştır. Özellikle Hz. Muhammed'in uygulamaları, dört halife döneminde devam ettirilmiş ve beytülmal çalışanları ve zekât vermeyenlere yönelik müsadere sıklıkla görülmüştür (Erdoğan, 2016; Koca, 1996). Emevî ve Abbasi devletlerinde müsadere için özel kurumlar kurulmuş ve genelde vergi memurlarının servetleri bu kurumlar tarafından müsadere edilmiştir. Vergi memurları ile birlikte isyan suçunu işleyenlerin servetleri de bu kurum tarafından müsadere edilmiştir (Hassan ve Lewis, 2014; Ammannati, 2012). Çarlık Rusya'sında müsadere kullanımında, politik amaçların öne çıktığı görülmüş özellikle asimilasyon ve çarların iktidarlarına karşı tehdit oluşturan kişilerin servetlerinin müsadere edildiği tespit edilmiştir (Kelly, 1854; Goldfrank, 2017; Skrynnikov, 2015; Halperin, 2021). Durum Yeni Çağ Avrupa Devletleri'nde de çok farklı değildir. İngiltere'de reform sürecinde Katolikliği tasfiye etmek için müsadere etkili bir şekilde kullanılmış (Blunt, 1897), devrim öncesi Fransa'da Tanrı'ya ve krala karşı suçlarda müsadere kullanılmış (Kalıpçı, 2013), yine İspanya'da Aragon ve Kastilya Krallıkları engizisyonla Müslüman ve Yahudileri asimile etmek için müsadereyi kullanmışlardır (Lea, 1887).

Osmanlı İmparatorluğu'nda da hukuk kaynaklı dinamiklerle uygulanan müsadere dışında, başka kaygılarla da müsadere uygulandığı tespit edilmiştir (Genç, 2012; Karataş, 2006). Müsadereye maruz kalanlar; suç işleyenler, varisi olmayanlar ya da borçlu olanlardır; ancak bu şartları taşımayıp devlet çalışanı olan ya da devlet çalışanı olmasa bile zenginlik alameti gösteren kişilerin de öldüklerinde servetlerinin müsadere edildiği bilinmektedir. Bu açıdan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki uygulama diğer devletlerdekinden farklılık göstermektedir. Çünkü bu müsadereye maruz kalanlar belli sınıftaki devlet görevlileri değil, neredeyse tüm devlet görevlileridir (Akyılmaz, 2008). Bu yönüyle Osmanlı müsadere, diğer devletlerdeki müsaderelerden farklılaşmış; imparatorluğun egemenlik hakkından yararlanıp uyguladığı müsadere *sui generis* bir yapıda görülmüştür. Müsadere 16. yüzyılda kurumsal bir yapıya dönüşüp bürokratik unsurları hedef almıştır. 17. yüzyılda müsadere vakaları artan bir trend takip etmiş ve daha geniş kitleleri hedef almıştır. 18. yüzyılda agresif ve pragmatik bir tavırla müsadere kararları daha geniş düzeyde devlet çalışanları ve zenginlik emaresi gösteren reayadan kimselere de yöneltilmiştir. 19. yüzyılda müsadere pratikleri azalma trendine girmiş ve özellikle taşrada bir tehdit haline gelen âyan kesimine yöneltilmiştir (Arslantaş, 2019). Müsadere uygulaması, modern dönemin habercisi olan Tanzimat Fermanı ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu çalışmada müsadere üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet kapasitesinin görünümü incelenmiştir. Bunun için devlet kapasitesine yönelik tartışmalar incelenmiş ve toplumsal iktidar kuramı açıklanmıştır. Daha sonra toplumsal iktidar kuramının alt bileşenlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda müsadere bağlamındaki karşılıkları tanımlanmıştır. Çalışma, müsadere verileri ile toplumsal iktidar kavramlarının etkileşimli süreçlerini ve imparatorlukta müsadere üzerinden devlet kapasitesinin kırılma gösterip-göstermediğini sorularına cevap aramaktadır.

2. Devlet Kapasitesi

Devlet kapasitesi, iktidarın belirli amaçlara yönelik politika hedeflerine ulaşma yeteneği olarak tanımlanabilir. Devlet kapasitesinin zafiyet gösterdiği durum kırılma, daha yetersiz bir hal ise devlet kapasitesinde başarısızlık olarak tanımlanmıştır. Devlet kapasitesi kamu düzenini, özel mülkiyet haklarını ve güvenliği tesis ettiğinden, uzun vadede ekonomik kalkınmayla da güçlü bir şekilde bağlantılıdır (Dincecco ve Wang, 2022). Konu üzerindeki tartışmalar devlet kapasitesinin dört kategoride incelenebildiğini göstermektedir. Bu kategoriler bölgesel, ekonomik, altyapısal ve sembolik kategorilerdir. Bölgesel yaklaşımlarda, geleneksel Weberci şiddet araçları üzerindeki tekel kavramı temel alınmaktadır. Bu yaklaşım devleti disipline eden bir kurum olarak gösterirken, şiddet araçları üzerindeki tekelliğin yarattığı türde bir otoriterliğin en basit haliyle devlet kapasitesini optimize edeceğini iddia etmiştir. Çünkü istenen düzeni empoze etmek için gereken tek şey yeterli miktarda gücün elde edilmesi ve kullanılmasıdır. Bu güç iki kesime karşı kullanılır: İlk kesim egemenliği tehdit eden bir başka devletken, ikinci kesim dahili ya da yerel muhalefettir (Bayrak, 2019).

Ekonomik kategorideki yaklaşımlar, ilişkili iki süreci gerektirmektedir. Birincisi devletin pazarın geliştirilmesi yoluyla ekonomik alanı sağlamlaştırarak toplum refahını garanti altına almasıyla ilgilidir. İkinci süreç, üretken bir mali sistem yaratarak kaynakları yönlendirme ve uygun hale getirme yeteneğidir (Besley ve Persson, 2009). Altyapısal kategorik yaklaşım, devletin organizasyon yapıları oluşturma ve bunların ürettiği gelir ve arzı kontrol etme, ulaşım ve iletişim sistemlerini sürdürme yeteneğini ifade etmektedir (Mann, 1984). Sembolik yaklaşım devletin yaygın toplumsal ritüellerini ve toplumun otoriteye uyma pratiklerini, nesnelleştirilmiş bir bürokratik bir sürece dönüştürme kapasitesiyle bağlantılıdır (Centeno ve Ferraro, 2013). Bunlarla birlikte kurumsalcı yaklaşım devlet kapasitesini, devletin vergi toplayabilme gücüyle, kişi başı GSYH’de düzenli ve etkili artış sağlayabilmeye ya da ekonomik göstergelerde pozitif yönlü istikrar sağlayabilmeye açıklamaktadır (Besley ve Persson, 2009; Mushkin ve Crowther, 1954; Rogers ve Weller, 2014). Devlet kapasitesine yönelik bir başka yaklaşımda devlet merkezli yaklaşımdır: Devlet merkezli yaklaşım, devletin politika belirleme ve bu politikaları her koşulda uygulayabilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Devleti merkeze alan kapasiteye göre, kavramın devletin hukuki yetki ve kaynaklarının askeri, ekonomik ve iktisadi unsurlarının birleşiminden oluşan kapasitesini yönetme yeterliliği anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır (Fukuyama, 2005; Gökçe ve Gökçe, 2015).

Bu görüşler içerisinde altyapısal kategorik yaklaşım, devleti bir güç odağı olarak varsaymakta ve devlete özel bir alan ayırarak devletin otonomisini sabit tutmaktadır. Ekonomik yaklaşım, devletin iktisadi-mali yönüne referansta bulunurken iktisadi göstergelerdeki pozitif iyileşmenin kapasiteye yönelik ölçüm sunabileceğini savunmaktadır. Bölgesel yaklaşımda da devletin meşru güç kullanmak için yeterli mali kaynaklarının olduğu ve devletin güçlü politika üretme ve kararları uygulama kapasitesine sahip olduğu varsayılmıştır (Kalyvas, 2006; Tilly, 1992). Bununla birlikte bölgesel yaklaşımda devlet-toplum ilişkisinin yetersiz olduğu, devlet kapasitesinin kullanılmasında toplumun rolünün göz ardı edildiği belirtilmektedir (Fazekas, 2011; Gökve ve Gökçe, 2015; Hendrix, 2010). Sembolik yaklaşım da semiyotik bir kaygıyla devletin toplum üzerindeki tahakkümünü incelemektedir. Bu yaklaşımlarla birlikte devlet kapasitesi toplumsal iktidar üzerinden, devlet-altyapı-toplum etkileşimleri üzerinden ölçülmektedir.

3. Toplumsal İktidar ve Müsadere

Toplumsal iktidar yaklaşımı, devletin toplumla etkileşimli ve etkileşimsiz tahakkümünü odağına almakta ve devlet kapasitesini farklı bileşenler üzerinden ölçmektedir. Bu bileşenler despotik ve altyapısal iktidarlardır. Despotik iktidar, yöneticilerin toplumla etkileşime girmeden gerçekleştirdiği eylemler olarak tanımlanmakta iken; altyapısal iktidar, altyapısal öğeler aracılığıyla devletin topluma hükmetme durumları olarak tanımlanmıştır (Mann, 2013). Bu tanımlamalarla birlikte Michael Mann (1984)’in toplumsal iktidar kuramının köklerine bakmak, kapasite görünümünü ortaya koymak açısından önem arz etmektedir.

Süreç içerisinde birçok farklı devlet tanımının olması, devleti belirsiz bir nesneye dönüştürmüştür. Ancak bu belirsizlikte kesin olarak bulunması gereken hususlar, devletin ne olduğunu ortaya koymaktadır. Max Weber, fiziksel şiddet tekelinin meşruyetinin hukuktan kaynaklandığı ve bu tekeli bir insan topluluğuna

yönlendirebilen veya bir toprak parçasında uygulayabilen oluşuma devlet dendiğini belirtmektedir (Anter, 2014). M. Mann bu tanımlamaya, devlet tekeli *personel ve sınırlarıyla muhafaza edebilen bir arena* ifadesini ekleyerek devletin toplumla otonomik konumunun sınırlarını çizmiştir (Mann, 1984; Meşeli, 2023). Böylece devlet politik kararlarında toplumdan bağımsız hareket etmiş, bu da devlette teorik olarak belirlenen otonomiye, pratiğe dökmüştür. Kurama göre devletin işlevinin özü, bağlayıcı kural koyucu bir tekel olmasıdır (Mann, 2011).

M. Weber'in otonom devletini devlete ait sınırlar ve personellerle daha da keskinleştirerek formüle eden M. Mann'ın devletin kapasitesini ya da tahakkümünü göstermesinin toplumsal iktidarda ortaya çıktığı belirtilmişti. Altyapısal iktidarın detaylarına girilecek olursa, devletin toplumu çevreleyebilme ve lojistik olarak siyasal kararları uygulayabilme yeteneği şeklinde tanımlanması uygundur (Mann, 1984). Bu bağlamda Ayfer Genç Yılmaz'ın çalışmasında konu şu şekilde ifade edilmiştir: "Bu bağlamda, altyapısal anlamda güçlü bir devletten bahsedebilmek için, öncelikle, devletin toplumsal kontrol mekanizmalarına sahip olması ve aynı mekanizmaların toplumun gündelik hayatının en ücra köşelerine işleyebiliyor olması gerekmektedir." (Yılmaz, 2013).

M. Mann altyapısal iktidarın dört unsuru olduğunu belirtmekte ve devletin bunlar aracılığıyla halk üzerine tahakkümünü sağladığını ifade etmektedir (Mann, 1984). Altyapısal iktidarlara; merkez tarafından koordine edilen ana faaliyetlere dair yetkilendirme, iktidarın imkân sağladığı para ve gelire dair arz ve talep kontrolü, istikrarlı iletişim ve arşivlemeye yönelik imkân tanıyan okur-yazarlık, haberleşme ve kaynak taşımacılığına ilişkin düzenlemelerdir. Bunları kullanarak devlet topluma nüfuz etmektedir. Bunların her biri tümel olgulardan da oluşabileceği gibi, despotik karakterli bir iktidar kurumunun ya da politikasının tikel unsurları şeklinde de görülebilmişlerdir.

M. Mann'ın iktidar ayrımında aldığı eleştiriler de bulunmaktadır; öne çıkan eleştiri devlet-toplum ilişkisinin kurumsallaşmış boyutunu göz ardı etmesidir. Onun ayrımına göre despotik iktidar, toplumla herhangi bir etkileşime girmeden devletin topluma karşı egemenliğini kurarak oluşturduğu iktidar türü olarak tanımlanmıştı ancak Steven Lukes'un müzakereci iktidar kavramı burada etkileşimi gerekli kılarak devletin etkileşimsiz tahakkümüne alternatif oluşturmaktadır (Lukes, 2005). Dolayısıyla M. Mann'ın etkileşimsiz iktidar tahakkümü müzakereci iktidar ile doğruluğunu sorgulatmaktadır. Altyapısal kapasitenin gelişimiyle altyapısal iktidar unsurlarının da doğru ampirik analizler yapılamayacak kadar sınırlı ve eksik bulunduğu yöneltlen bir başka eleştiridir (Jacoby, 2010; Kiser ve Hecter, 1991; Meşeli, 2023). Ancak bu eleştirilere rağmen tarihsel olguların devlet kapasitesi üzerindeki etkisi M. Mann'ın analiziyle optimum bir düzeyde incelenebilmektedir. Kendisi de kuramını avcı-toplayıcı toplumlardan başlatarak 1945 yılına kadar getirmektedir; ancak kuramın Avrupa-merkezli olması bir başka eksik yanıdır. Yine de modern öncesi toplumları incelendiğinden, toplumsal iktidar kuramı tarihsel sosyolojik analizler için elverişlidir. Konuyla ilişkili olarak, devlet kapasitesinin son dönem Osmanlı Devleti ve erken dönem Türkiye'sinde çalışılmış örnekleri de bulunmaktadır.

Ömer Turan, çalışmasında son dönemlerinde *hasta adam* olarak nitelenen Osmanlı Devleti'ni, devlet kapasitesi bağlamında araştırmıştır. Bu araştırmayı devletin iç dinamikleri olan ordu, para mecrası, eğitim ve ulaşım unsurları ile bir dış dinamik olan enformel sömürgecilik ilişkisi bağlamında ele almıştır. Enformel sömürgecilik, bir ülkenin diğer bir ülkeyi sömürgeleştirmesinin resmi bir belirginliği olmasa da ekonomik ve politik güç kullanarak etkisini sürdürmesini ifade etmektedir (Gallagher ve Robinson, 1953); buradan hareketle çalışma, ekonomik bağımsızlığını kaybeden Osmanlı Devleti'nin, devlet kapasitesini 19. yüzyılda ordu, para mecrası, eğitim ve ulaşım unsurları üzerinden farklı bir tarih okuması sunarak değerlendirmiştir (Turan, 2008). Bu süreçte hasta adam metaforunun esasında hastalık belirtilerinin aksine, enformel sömürgecilik süreciyle birlikte iyileşme gösteren devlet kapasitesindeki artış durumunu ortaya koymuştur. Bunu yaparken despotik ve altyapısal iktidarlara birleştirmiş ve analizlerini altyapısal iktidar tahakkümü üzerinden, devletin toplumla ilişkiye geçtiği noktaları nitel verilerle destekleyerek yapmıştır. Bu noktada iktidarların birleştirilmesi, Mann'ın analizi için bir çelişkiyi ifade etmekten çok, diyalektik bir sürecin ürünü olarak değerlendirilmelidir (Mann, 2013; Turan, 2008). Ö. Turan çalışmasında modernleşme sürecini devlet kapasitesini arttırmaya yönelik bir süreç olarak okumayı önermiştir.

Devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi tahakküm üzerine kurgulayan M. Mann'ın teorisinde yöneticileri, toplumu ve yöneticilerin toplum üzerindeki kontrolünü sağlayan aracı kurumları kapsayan üçlü bir ilişkiyel yapı dikkat çekmektedir (Olsen, Marger ve Fonseca, 2019; Soifer, 2008). A. G. Yılmaz, çalışmasında tek parti dönemi Umumi Müfettişliklerini bu aracı kurumlar olarak tanımlamış ve analizini, müfettişliklerin toplumla ilişkisi çerçevesince yapmıştır (Yılmaz, 2013). Buna göre tek parti iktidarı, hâkimiyetini pekiştirme ve merkezileşme iddiası ile yurdun en ücra köşelerine ulaşmak için Umumi Müfettişlikleri meydan getirmiştir. Burada amaç yöneticilerin merkezde oluşturduğu devlet düşüncesini taşraya yaymak ve tahakkümünü devlet ideolojisi üzerinden yerine getirerek, toplum üzerindeki tahakkümü sağlamlaştırmaktır. A. G. Yılmaz, analizini Osmanlı Devleti'nden başlatıp erken dönem cumhuriyet devrine kadar getirmiş ve bölgesel olarak bunu Trakya'daki lojistik ve iletişim altyapılarının gelişimi üzerinden okumuştur. Çalışma, çalışılan bölgede hemen hemen her şeyin devlet tarafından takip edildiğini ve kayıt altına alındığını, olayların yerinde teftiş edildiğini ve tüm bu sorunlara cevap arandığı bir kurumsal alan olarak Umumi Müfettişlikler'in yüksek devlet kapasitesini gösterdiği sonuçlarına ulaşmıştır.

Bu çalışmada da imparatorluğun toplum üzerindeki tahakkümünden hareketle müsadere, devlet kapasitesini gösteren bir değişken olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda Ö. Turan ve Yılmaz'ın metodolojisi birleştirilerek müsadere despotik ve altyapısal iktidarı birlikte analiz edilmiş ve aracı kurum olarak müsadere belirlenmiştir. Buna göre aracı kurum olan müsadere, uygulanma kararları bakımından merkez tarafından koordine edilmiş, müsadere uygulamasından gelir elde edilmiş ve müsadere işletilebilmesi için nitelikli memurlar ve kayıt sistemleri oluşturulmuştur. Bunlar indirgemeci bir yaklaşımla toplumsal iktidarın altyapısal unsurları olarak belirlenmiştir.

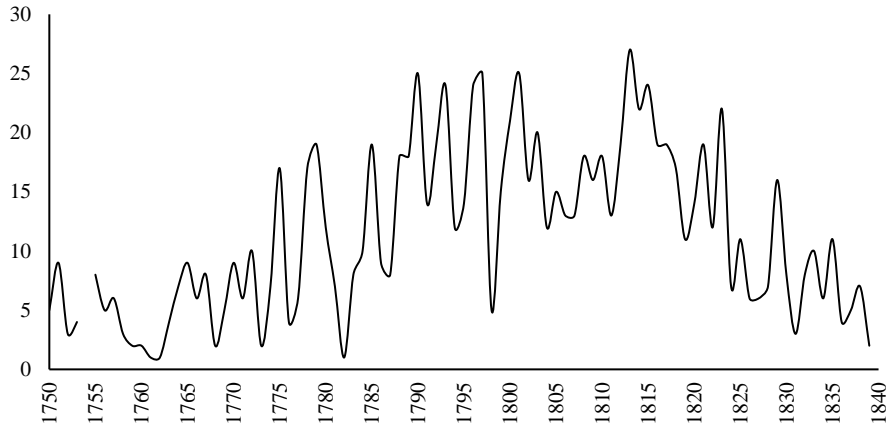
3.1. Müsadere Kararları

İmparatorlukta müsadere uygulaması neredeyse kuruluştan beri görülmüştür. Müsadere devlet ilk dönemlerinde istisnai olarak uyguladığı ve bu hukuksal düzenlemenin bazı yöneticilerin elinde istismar edilerek farklı amaçlarla kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle Musa Çelebi'nin uyguladığı müsadere sadece elinde bulundurduğu iktidarın gücünden ötürü, müsadere istismar ettiği belirtilmektedir (Neşri, 1987). II. Mehmet döneminde müsadereye ilişkin kurumsallaşma, devletin egemenliğini oturtmuş ve Çandarlı ailesinin politik gücünü kırarak, ailenin aşağı-yukarı 100 yıl süren veziriazamlık geleneğini sona erdirmiştir (Babinger, 1978; Stavrides, 2021). 16. ve 17. yüzyıllarda bürokratik unsurların servetlerinin herhangi bir gerekçe gösterilmeden müsadere edilebilmesi (Kavak, 2019), bunun bir devlet geleneği haline getirilmesi ve buna karşı tepki gösterilmiş olsa da bunu önleyecek bir hareketin ortaya çıkmaması; Osmanlı yöneticilerinin devletin egemenliğini oturtmuş olması ve devlet kapasitesinde bir kırılmağa yer vermemeleri ile ilişkilidir. Nitekim 18. yüzyılda müsadere vakalarında agresif seyir kapasitenin etkili kullanıldığını ortaya koymaktadır. Müsadere kararlarının bir altyapısal iktidar unsuru olarak nasıl kullanıldığı, vaka seyirlerinden görülebilir. Grafik 1, erken modern dönemde müsadere vakalarının seyrini göstermektedir. Seyir izlendiğinde 1750'den itibaren artış trendinde olan vaka sayılarının 1790'dan 1815 yılına kadar durağan bir trend takip ettiğini, 1815'ten itibaren ise azalma trendine girdiği gözlenmektedir. Bu vakaların yaşandığı dönemde toplumdan tepkiler de görülmüştür.

Özellikle âyan kesimi, bu tepkileri gösteren kesimlerin başında gelmiştir (Yıldız, 2017). Âyanların tepkileri taşrada merkezi otoritenin zayıflamasına sebep olmakla birlikte, bir kısım isyanlara da sebep olmuştur. Bu isyanların ortaya çıkışında birçok faktör etkili olabildiği gibi, müsadere de önemli bir konumdur. Çünkü bazı müsadere somut gerekçeleri olmayıp, uygulanma gerekçeleri devlet aklı sınırlarınca belirlenmiş, kişinin zenginlik alameti göstermesi müsadereye uğraması için yeterli sebep olarak da kayıtlara geçmiştir (Kalıpcı, 2015).

Yöneticilerin egemenlik ve şiddet tekeli ellerinde bulundurmalarından ötürü bahsedildiği gibi somut ve somut olmayan gerekçelerle müsadere uygulanmıştır. Özellikle bürokrat, memur ve âyanlara yöneltilen müsadere devlet kapasitesinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Ancak bürokrat ve memur kesiminin müsaderelerden kaçınmak için hukuki boşluklardan yararlanıp vakıflar kurarak müsadere edilmesi

gerekli terekeleri kaçırdıkları da görülmüştür (Kaymakçı, Özgün ve Yıldız, 2019). Yine de devlet, bünyesindeki çalışanların mal varlıklarına el koyarak hazineye almıştır.

Grafik 1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere Vakaları (1750-1839) (Arslantaş, 2017)

Grafik 1' e dönülecek olursa, 1776'dan itibaren bir kırılmanın yaşandığı; bu kırılmayla birlikte devletin müsadere kararlarında önceki döneme göre daha agresif bir karaktere büründüğü ve devlet kapasitesinin bu noktada kendini öne çıkardığı görülmektedir. Bu dönemde politik, ekonomik ve mali krizlerin yükü düşünüldüğünde, kırılmanın anlamlı bir zemine oturduğu görülmüştür (Genç, 2012; Berkes, 2012). Her ne kadar 1760'lara kadar ekonomik trendlerin artış yönlü olduğu bilinse de bu yıllardan sonra üretimdeki düşüklük ve vergi toplayamamadan ötürü devlet mali kriz içerisine girmiştir (Genç, 2012). Bu döneme ilişkin olarak iktisadi ve mali kriz sinyalleri, makroekonomik göstergelerdeki değişimlerde de görülmektedir. 1760-1800 yılları arasında fiyat artış oranlarının %200'ü geçtiği (Yıldız, 2017), 1761-1785 yılları arasında yıllık devlet harcaması miktarlarının %30 civarlarında arttığı, bu artışın savaş yıllarında %100'leri bulabildiği bunlarla birlikte devlet gelirlerinin, harcamalar oranında artmadığı hatta durgunluk içinde olabildiği dolayısıyla büyüyen bütçe açıklarının Osmanlı maliyesinde kronik sorunlar haline geldiği bilinmektedir (Genç, 2012).

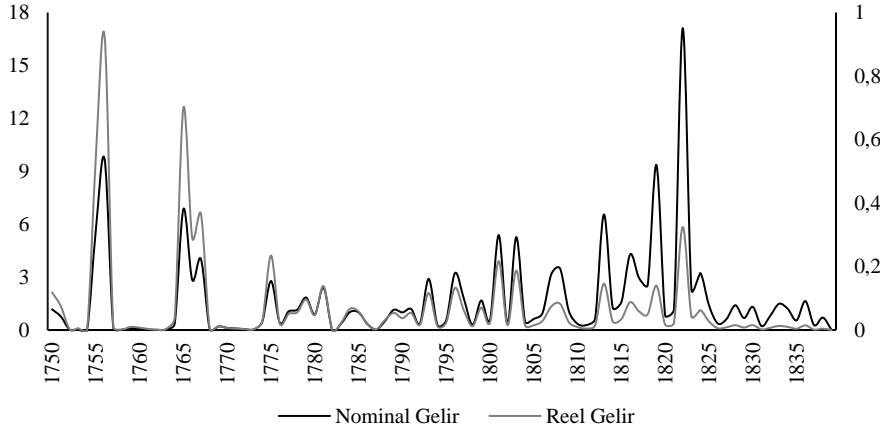
İmparatorluk, toplum üzerindeki tahakkümünü devletin iyiliği ve halkın refahı için müsadere kararları ile göstermiştir. Mali yükün giderilmesi için bu dönemde olağanüstü ve düzensiz bir gelir kaynağı olan müsadere uygulananmıştır. 1761-1785 yılları arasında en yüksek vakaların yaşandığı tespit edilmiştir. Özellikle bu dönemde Avusturya, Rusya ve İran'la yapılan savaşların getirdiği mali yük karşısında müsadere kararları önemli bir artış göstermiştir. Bu noktada şiddet tekeli devreye sokan imparatorluk özellikle 1760'lardan itibaren müsadere kararlarını bir altyapısal iktidar unsuru olarak topluma yöneltmiştir. Müsadere kararları izlendiğinde devlet kapasitesinin yüksek seviyede görüldüğü anlaşılmaktadır.

3.2. Müsadere Gelirleri ve Kontrolü

Müsadere uygulaması sonucunda, istisnalar hariç olmak kaydı ile devlet hazinesi gelir elde etmiştir. Bu gelirler her ne kadar düzensiz gelirler olarak nitelendirilmişse de vakalardaki artış trendleri bunların devlet katında önemli uygulamalar olduklarını ortaya koymaktadır. 18. yüzyılda belirginleşen askeri modernleşme hareketleri devlete mali yük getirmiş ve uygulanan taşşışlarla birlikte enflasyonist baskı vergi gelirlerinin azalmasına neden olmuştur (Bölükbaşı, 2022). Her ne kadar nominal bazda düşüşler belirgin olmasa da reel olarak bu değişim belirgindir (Karaman ve Pamuk; 2016).

Müsadere uygulamasından elde edilen gelirler ve gelirlerin kontrolü üzerinde yöneticiler tam yetkilidirler. Bazı müsaderelelerde, tereke üzerindeki pazarlıklarla birlikte terekenin olduğu gibi üçüncü bir tarafa satıldığı, bazen terekenin tamamına el konulduğu, bazen de terekenin aileye bırakıldığı görülmüştür (Yaycıoğlu, 2012). Ancak bu durumlar devletin müsadere gelirleri üzerindeki tam hakimiyetine gölge düşürmemektedir. Çünkü müsadere uygulaması, süreç içinde karmaşık bir yapıya bürünmüş ve rasyonel bir zeminde değerlendirilerek fayda-maliyet analizi çerçevesince uygulanmıştır (Telci, 2007). Devlet müsadere

gelirlerini bazı hizmetlerin finansmanında kullanmıştır. Çıkarılan kararlarla gelirlerin hangi hizmetleri finanse edeceği padişah tarafından belirlenmektedir. Müsadere gelirlerine ilişkin olarak Grafik 2’de vakalardan elde edilen müsadere gelirlerinin nominal ve reel seyri gösterilmiştir. Nominal ve reel gelirler Pamuk indeksi kullanılarak elde edilmiştir (Pamuk, 2000).

Grafik 2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere Gelirleri (1750-1839) (Milyon kuruş) (Arslantaş, 2017)

Gelirlerdeki seyir izlendiğinde reel ve nominal gelirlerin uyumlu hareket ettiği; ancak ayrışmanın 19. yüzyılın başlarından itibaren başladığı görülmektedir. Bu durum müsadere uygulamasının kaldırıldığı döneme kadar devam etmiştir. Vaka ve gelirlerin ilişkileri incelendiğinde de uyumlu bir seyir görülmemiştir. Özellikle vakaların en yüksek seviyelerde bulunduğu 1790-1815 yılları arasında müsadere gelirlerinden elde edilen gelirde düşük seviyelerin olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte dalgalı bir seyir izleyen nominal müsadere gelirlerinin son yıllarda düşüş gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle dikkat çeken bir başka durum, nominal olarak 1822 yılında müsadere gelirlerinde bir şok yaşandığı; ancak bu şokun etkisinin geçici olduğu sonraki yıllarda müsadere gelirleri izlendiğinde grafikten de görülmüştür. Reel olarak müsadere gelirlerinde nominal gelirlere göre daha dengeli bir seyir olduğu görülmekte; ancak trendin nominal gelirle benzer bir seyir izlediği, 1766’dan sonraki süreç için 1823 yılında bir kırılma yaşandığı ve bu kırılmanın kalıcı bir etki yaratarak reel gelir trendini değiştirdiği söylenebilir. Müsadere gelirlerinin edinilmesinde devlet kapasitesinin kırılganlık gösterdiğini söylemek mümkündür. Ancak bu durum devletin içinde bulunduğu ekonomik, mali ve politik krizlerin oluşturduğu şartlar dahilindedir, toplumla alakalı değildir. Devletin tahakkümü ile müsadere konu olan kişilerin servetleri nakde çevrilip, mal varlıklarına el konulmuştur. Bunlarla birlikte gelirler üzerinde mutlak kontrol sahibi yine devlet olmuştur.

Müsadere gelirlerinin kontrolü incelendiğinde de farklılıkların zaman içerisinde yaşandığı görülmüştür. İlk zamanlarda, maliyetine ve amacına bakılmaksızın devlet hazinesine gönderilen müsadere gelirlerinin zaman içerisinde birtakım rasyonel aşamalar sonucunda nerelere harcanacağı ve nereye aktarılacağı değişkenlik göstermiştir. Ömer Karaoğlu, ilk dönemlerde müsadere gelirlerinin Hazine-i Amire ve padişah hazinesine aktarıldığını; ancak sonraki süreçlerde para rejimini kontrol altına alabilmek adına Darphane-i Amire Hazinesi’ne gelirlerin yönlendirildiğini belirtirken (Karaoğlu, 2018), Niyazi Berkes III. Selim’le birlikte müsadere gelirlerinin Nizamı Cedit Ordusu’nu finanse etmek için kurulan İrâd-ı Cedit Hazinesi’ne yönlendirildiğini belirtmektedir (Berkes, 2012).

Müsadere gelirleri üzerinden devlet kapasitesi ölçümü yapıldığında iki boyutlu bir yapının olduğu görülmektedir. İlk boyut gelirlerin edinimi iken, ikinci boyut gelirlerin kontrolüdür. Gelirlerin ediniminde devlet kapasitesinde bir kırılganlık görülmemiştir. Çünkü kişilerin mal varlıkları devletin imkanları devreye sokularak ortaya çıkarılmış, kişinin yakınları sorgulanmış ve gizlenen ya da kaçırılan bir mal varlığı varsa bunlar bulunup, nakde çevrilmiştir. Bu noktada müsadere devlet tahakkümünü toplum üzerindeki etkin bir şekilde göstermekte ve yüksek kapasite ile çalışmaktadır. Ancak vaka sayılarındaki artışlara rağmen, müsadere gelirlerinde azalışın yaşanması, kapasite kullanımında kırılganlık olduğunu göstermektedir. Savaşlar,

reformasyon ya da bütçe açıklarını finanse etmek için uygulanan tağşişler müsadere gelirlerinde de nominal ve reel düzeylerde azalışlara sebep olmuş, bu nokta da kapasite kırılganlık göstermiştir.

Bir başka boyutta gelirlerin kullanımına ilişkindir. Devlet kapasitesinin gelir kontrolüne ilişkin yüksek düzeyde görüldüğünü söylemek mümkündür. Çünkü ilk dönemlerde gelirler maliyet ve amacına bakılmaksızın hazineye gönderilmişken, uygulamanın karmaşık yapıya bürünmesi ve imparatorluğun neredeyse her yerinde uygulanması neticesinde rasyonel bir şekilde değerlendirilmiş ve amaçlı gelirlerin kullanımı ortaya çıkmıştır. İmparatorluk; müsadere gelirlerini para rejimini kontrol etmek, orduyu finanse etmek gibi amaçlarla yönlendirmiş ve gelirler üzerinde mutlak söz sahibi olarak yüksek devlet kapasitesi göstermiştir.

3.3. Müsadere Memurları ve Kayıt Sistemi

Müsadere memurları ve kayıtları; müsadere, devletin egemenliğine dayalı tahakküm belirten bir uygulama olduğunu göstermesi bakımından kritik bir öneme sahiptir. Gelenekselleşmiş bir yapıda bulunan bu unsurlar, müsadere için özenle seçilmişler ve müsadereye ilişkin kayıtlarda aynı özen ve titizlikle tutulmuştur (Akyılmaz, 2008). Müsaderenin en yetkili kişisi olan mübaşir, müsadere süreçlerini baştan sona yürüten ve elinde geniş yetkiler bulunan, müsaderenin yapıldığı yerde devleti temsil eden kişidir ve kayıtları tutmaktadır.

Müsadereye ilişkin ferman; kişinin ölmesi, öldürülmesi ya da hakkındaki ceza kesinleşmiş ve tamamlayıcı bir ceza olarak müsaderenin uygulanması ile yazılmıştır. Müsadereye uğrayan kişi İstanbul'da ise kararın uygulanması hemen, taşra da ise haberin İstanbul'a ulaşmasından sonra, sultanın fermanı ile başlatılmıştır. Ancak müsaderenin altyapısal iktidar unsurları olan memurların, taşrada herhangi bir karar verilmeden de duruma el koyarak ölen ya da cezalandırılması muhtemel kişinin mal varlığının bulunduğu yerleri mühürlemeleri bir teamül halini almıştır (Telci, 2007). Mühürlemenin yapılmadığı durumda terekeden mal kaçırma gibi risklerin önü açıktır. Bu duruma itirazların olmaması ve bir devlet geleneği olarak toplumun bunu kabullenmesi yüksek devlet kapasitesine işarettir.

Devletin memur ve kayıtlara verdiği önem, sürecin baş yürütücüsü olarak atanan mübaşirin niteliklerinden de anlaşılmaktadır. Buna göre mübaşirler genellikle Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşı'larından, Ruznamçe-i Evvel, Silahşoran-ı Hassa, Hâcegân-ı Divan-ı Humayun, Gedikliyân-ı Dergâh-ı Ali gibi görevlerde bulunan saray çalışanı kişilerden seçilmişlerdir. Süreç kısa vadede sonuçlandırılmadığı için mübaşir başkanlığında Başbakikulu, Çavuşlar Kâtibi, Muhasebe-i Evvel gibi kişilerden oluşan bir kurul süreci takip etmiştir (Telci, 2007).

Mübaşirler, titizlikle müsadere sürecine dair defterleri tutmuşlar ve bu kayıtlarla aile ya da başkalarının konu ile ilgili suiistimallerini engellemişler. Bu süreçte ilk tutulan defter mübaşirin gözüyle gördüğü mal varlığını tek tek kaydettiği muhalifat defteridir (Akyılmaz, 2008). Bu defter müsadere ile ilgili temel kaynaktır, ilk kayıtlar tutulduktan sonra defter merkeze gönderilmiş, merkez bunu protokole kaydettikten sonra, terekeyle alakalı yapılacak olan işlemlerin yazılı olduğu kayıtlarla birlikte defteri mübaşire gönderip, müsadereyi uygulamıştır. Müsadere ile alakalı işlemler fûruht defteri adlı ayrı bir deftere kaydedilmiş ve iki defter karşılaştırılarak eksik ya da hatalı kayıtlar tespit edilip, hesabı mübaşirden sorulmuştur

Burada kayıtların şahitliği, mübaşirin iddialarının üstünde tutulmuş ve müsadere edilen terekede eksik çıkması durumunda mübaşir sorumlu tutularak cezalandırılmıştır. İmparatorluk müsadereye gerekli önemi vererek müsadere memurlarını titizlikle seçmiş, bunların liyakatli ve kalifiye elemanlar olmalarına özen göstermiştir. Müsadere sürecinin hassas olduğu bilindiğinden, ihmalkârlığı tespit edilen mübaşirin müsadere süreci ortasında değiştirildiği de bilinmektedir (Telci, 2007). Bu noktada devlet kapasitesinde kırılganlık görülmemiştir. Özellikle müsaderelerin birincil kaynakları olan muhalifat defterleri incelendiğinde de kayıtların 1515'ten 1839'a kadar belli bir formatta tutulduğu, defterlerin müsadereye uğrayan kişilerin toplumsal-demografik bilgilerinin yanı sıra mal varlıklarını detaylı bir şekilde gösterdiği ve bunların satış kayıtlarını fûruht defterlerinden görüldüğü tespit edilmiştir (Akgündüz, 2009).

Müsadere memurları ve kayıt sistemi toplumsal iktidarın bir altyapısal unsuru olarak yüksek düzeyde devlet kapasitesini göstermektedir. Müsadere memur ve kayıt sistemleri kendi içinde açığa izin vermeyen, optimum

bir şekilde işletilen, inisiyatif alan ve toplumsal iktidarı besleyen bir altyapısal iktidar unsurudur. Kayıt sisteminin katılığı, altyapısal iktidar unsurunun despotik gücü sağlamlaştırmasında önemli bir devlet kapasitesinin etkinliği göstergesidir ve bu noktada devlet kapasitesinde herhangi bir kırılğınlıktan bahsetmek söz konusu olmamaktadır.

Görüldüğü gibi müsadere despotik bir iktidar unsuru olarak, altyapısal unsurları ile Osmanlı toplumu üstünde tahakküm kurmuştur. Verilen müsadere kararları merkez tarafından, padişah fermanlarıyla verilmiştir. Erken modern dönemde, müsaderelelerin artış ve azalış gösterdiği zamanlar tespit edilmiş ve bu artış ve azalışların iktidarın iradesi dahilinde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla müsadere kararları bakımından devlet kapasitesinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Müsadere gelirleri kontrolü izlendiğinde nominal ve reel gelirler ile gelirlerin kontrolünün farklı şekillerde değiştiği tespit edilmiştir, buna göre nominal gelirler yüksek devlet kapasitesini, reel gelirler devlet kapasitesinde kırılğınlığı ve gelirlerin kontrolü de yüksek devlet kapasitesini göstermiştir. Altyapısal iktidar açısından duruma yaklaşıldığında da gelirler bakımından devlet kapasitesinin kırılğınlık göstermediği, çünkü müsaderelelerin uygulanması neticesinde gelir elde edildiği; ancak reel olarak gelirlerdeki düşüşlerin dışsal faktörlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Müsaderenin son altyapısal iktidar unsuru incelendiğinde liyakatli memurlarla ve kayıtların arşivlenmesi ile toplum üzerinde tahakküm kurulduğu, memurların müsaderenin etkili ve verimli uygulanması için devlet imkanlarını sonuna kadar kullandığı, bu noktada da devlet kapasitesinde bir kırılğınlık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. Sonuç

Toplumsal iktidarın süreç içerisinde üç altyapısal iktidar ile diyalektik etkileşimi incelendiğinde; devlet kapasitesinin altyapısal iktidarlara göre farklılıklar gösterebildiği, bazen yüksek kapasite ile görüldüğü ve bazen de kırılğınlıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Bu artış ve azalışların devletin mali, ekonomik ve politik yapısından kaynaklı krizlerden ötürü meydana gelebildiği gibi, uluslararası krizler yaratan savaşların da devlet kapasitesindeki farklılaşmayı etkilediği söylenebilir.

Müsadere kararları incelendiğinde, kararların devletin şiddet tekeli vasıtası ve egemenliği dahilinde uygulandığı tespit edilmiştir. Dönemsel olarak farklı yoğunluklarda görülen vakaların devletin ihtiyaçları ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu düşüncüyü destekleyen nedenler ise 19. yüzyıla girerken, imparatorluk içinde ve dışında yaşanan gelişmelerle ilgilidir. İmparatorluk içinde istikrar ve kamu düzenini sağlamak için kullanılan müsadereleler, dışarıdan gelecek tehditlerin içerdeki uzantılarını da yok etmek için kullanılmıştır. Kararlar egemenlik hakkına dayalı ve yüksek devlet kapasitesi ile uygulanmıştır. Kaldırılma dönemine kadar azalan bir seyir izleyen müsadere kararları, yine devletin isteği ile azaltılmıştır. Çünkü devlet paradigma değiştirip moderniteye geçişi başlatmış ve yeni dönemde mülkiyet ve miras hakları hukuksal korunma altına alınmıştır.

İkinci altyapısal iktidar olan müsadere gelirleri ve kontrolünde üç boyutlu bir kapasite yorumu görülmektedir. İlki nominal gelirlere yönelik, ikincisi reel gelirlere yönelik, üçüncüsü de elde edilen gelirlerin kontrolüne ilişkin kapasite yorumudur. Nominal gelire yönelik kapasite incelendiğinde müsadere gelirlerinde stabil bir seyir izlendiği hatta 1822 yılında bir şok yaşandığı ve vakalardaki azalmaya paralel olarak nominal gelirlerde azalış olduğu; burada devlet kapasitesinin kırılğınlık göstermediği yorumu yapılabilir. İkinci boyut kapasite yorumunda müsaderelelerden elde edilen gelir miktarı incelendiğinde, 1822 yılında bir kırılma yaşandığı ve bu kırılmanın kalıcı etki bırakarak reel müsadere gelirlerinde devletin elinde olmayan bir düşüş yaşattığı söylenebilir. Bunun da sebebi enflasyonist baskıdır. Enflasyonist baskı iç ve dış dinamiklerin etkisi ile devletin taşıdığı kararlarından ötürü ortaya çıkmıştır. Reel gelirlerdeki düşüş bundan ötürü kapasitede bir kırılğınlık olduğunu göstermektedir. Gelirler bağlamındaki üçüncü boyut kapasite kullanımı incelendiğinde her ne kadar reel gelirlerde bir azalma olsa da devletin, bu gelirleri yönlendirme ve kamu hizmetlerinin finanse edilmesinde devlet kapasitesinde kırılğınlığa yer vermediğini, kamusal hizmet ve reformların finanse edilmesi için müsadere gelirlerini kullanabildiğini tespit etmiştir. Bu da ikinci altyapısal iktidarın kullanımında dışsal sebeplerle istendiği gibi sonuç alınamasa da devlet kapasitesinin etkin kullanıldığı yorumunun önünü açmaktadır.

Kapasitenin üçüncü altyapısal iktidarı müsadere memurları ve kayıt sistemleridir. Yine bu altyapısal iktidar incelemesinde müsadere uygulamalarında en yetenekli memurların seçilmesi, bunların emrine taşrada ya da merkezde liyakatli memurların verilmesi ve sağlamalı kayıt sisteminin tutularak, 16. yüzyıldan müsadere kaldırılmasına kadar muhalefat kayıtlarının zarar görmeden gelebilmesi, üçüncü altyapısal iktidar unsurunda da zafiyet gösterilmediğine delil teşkil etmektedir. Toplumsal iktidarın icracısı konumunda olan bu memurların nitelikli kişiler içerisinde seçilmesi, uzun zamanlara yayılabilen müsadere sürecini hatasız tamamlamaları ve kayıtların birbirini tutması istikrarlı iletişimin ve arşivlemeye yönelik imkân tanıyan okur-yazarlığın yüksek devlet kapasitesi ile uygulandığını, bu noktada herhangi bir kırılmalığa yer verilmediğini göstermektedir.

Bu çalışma, Osmanlı devlet kapasitesi çalışmalarına; mezo boyutlu bir olgu olan müsadere toplumsal iktidar kavramı ile soruşturulması ve müsadere üzerinden 1750-1839 yılları arasında imparatorluğun devlet kapasitesi bağlamında kırılmalı bir yapıya sahip olmadığını ortaya koyarak katkı sunmuştur. Çalışma bu yıllar arasında sadece müsadere olgusu üzerinden kırılmalılık analizini kapsamaktadır, bu noktada bahsedilen yıllar arasında kırılmalılık ile ilgili doğruya yakınsayan bilgilere ulaşmak, başka olguların da aynı yöntemle soruşturulması neticesinde ortaya çıkacaktır. Ancak müsadere uygulandığı dönemde toplumsal iktidarın yüksek devlet kapasitesi ile ortaya çıktığı ve devletin kırılmalı bir yapıda olmadığını tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Acar. H. (2019). *Türk Ceza Hukukunda Müsadere Kurumu*. İstanbul. Adalet Yayınları.
- Akgündüz. A. (2009). *İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatı Araştırmaları-1* (Vol. 44). İstanbul. Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Akyılmaz. S. G. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 12(1). 389-420.
- Ammannati. F. (2012). *Religion and Religious Institutions in the European Economy, 1000-1800* (Vol. 43). Firenze University Press.
- Anter. A. (2014). *Max Weber's Theory of the Modern State: Origins*. Structure and Significance. Springer.
- Arsal. S. M. (1941). *Hukuk Tarihi Dersleri*. Ankara. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Arsantaş. Y. (2017). *Confiscation by the Ruler: A Study of the Ottoman Practice of Müsadere. 1700s-1839* (Doctoral Dissertation). London School of Economics
- Arsantaş. Y. (2019). Making Sense of Müsadere Practice. State Confiscation of Elite Wealth in the Ottoman Empire. circa 1453–1839. *History Compass*. 17(6). e12548.
- Babinger. F. (1978) *Mehmed the Conqueror and His Time*. Princeton University Press.
- Bayrak. E. (2019). Şiddet Tekelinin Tarihsel Gelişimi ve Bugüne Dair Notlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 68(1). 57-82.
- Berkes. N. (2012). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul. YKY.
- Besley. T. ve Persson. T. (2009). The Origins of State Capacity: Property Rights, Taxation and Politics. *American Economic Review*. 99(4). 1218-1244.
- Blunt. J. H. (1897). *The Reformation of the Church of England: Its History. Principles and Results* (Vol. 1). Longmans. Green.
- Bölükbaşı. Ö. F. (2022). Savaş, Mâlî Kriz ve Darbhâne-i Âmire: 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Askerî Giderlerin Finansmanı. *Kadim*. (4). 39-54.
- Centeno. M. A. ve Ferraro. A. E. (Eds.). (2013). *State and Nation Making in Latin America and Spain: Volume 1*. Cambridge University Press.
- Diakov. V., Kovalev. S. (2008). *İlkçağ Tarihi. Cilt 2 Roma*. (Çev. Özdemir İnce). İstanbul. Yordam Yayınları.
- Dincecco M. ve Wang. Y. (2022). State Capacity. *The Oxford Handbook of Historical Political Economy* içinde. Jenkins. J. A. ve Rubin. J. T. (Eds.). Oxford University Press.

- Erdoğan. S. (2016). Zekâtın Devlet Tarafından Toplanması'nın Fıkıhîliği. *Journal Of Islamic Law Studies*. (28). 417-434
- Faulkner. N. (2017). *Roma: Kartalların İmparatorluğu*. İstanbul. Yordam Kitap.
- Fazekas. M. (2011). *State Capacity in Hungary – Characteristics, Causes, Impacts, A Fresh Look at the Role of Interests and Knowledge*. University of Cambridge.
- Fukuyama. F. (2005). *Devlet İnşası* (Çev. D.Ç. Kasap). İstanbul. Remzi Kitapevi.
- Gallagher. J.. ve Robinson. R. (1953). The Imperialism of Free Trade. *The Economic History Review*. 6(1). 1-15.
- Genç. M. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. Ötüken Neşriyat AŞ.
- Goldfrank. D. (2017). The Judaic-reasoning Novgorod Heretics and Some Echoes of Spain in Late Medieval Russia. *Russian History*. 44(4). 547-569.
- Gökçe. G. ve Gökçe. O. (2015). Devlet Kapasitesi: Kavramın Kuramsal Çerçevesi. Bileşenleri ve Türkiye'nin Görünümü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 17(2). 1-34.
- Halperin. C. J. (2021). *Ivan the Terrible in Russian Historical Memory Since 1991*. Academic Studies Press.
- Hassan. M. K. ve Lewis. M. K. (2014). *Handbook on Islam and Economic Life*. Edward Elgar Publishing.
- Hendrix. C. S. (2010). Measuring State Capacity: Theoretical and Empirical Implications for the Study of Civil Conflict. *Journal of Peace Research* 47 (3). 273-285.
- Jacoby. T. (2010). *Sosyal İktidar ve Türk Devleti*. (çev. Devrim Evcî). Birleşik Yayınları. Ankara.
- Kalıpçı. M. E. (2013). *Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Müsadere Kurumu*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Kalıpçı. M. E. (2015). Müsadere Kurumunda Islaha Dair Bir Teklif: III. Selim Dönemine Ait Bir Vesika. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 21(2). 211-242.
- Kalyvas. S. N. (2006). *The Logic of Violence in Civil War*. Cambridge University Press.
- Karaman. K. ve Pamuk. Ş. (2016). Osmanlı Devleti ve Avrupa Devletlerinde Tağşişler ve Nedenleri (1326-1844). *ODTÜ Gelişme Dergisi*. 43(1). 229-256.
- Karaoğlu. Ö. (2018). *Servetin Denetimine Yönelik Bir Uygulama Müsâdere.2. Mahmut Dönemi 1808 – 1839*. İz Yayıncılık. İstanbul.
- Karataş. M. (2006). 18-19. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Bazı Müsâdere Uygulamaları. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*. 19(19). 219-237.
- Kavak. Ö. (2019). A History of Ottoman Political Thought up to the Early Nineteenth Century, *A History of Ottoman Political Thought up to the Early Nineteenth Century* içinde, ss. 267-274.
- Kaymakçı. M., Özgün. C. ve Yıldız. F. (2019). *Turkish Foundations in Rhodes and Kos*. Eğitim Yayınevi.
- Kelly. W. K. (1854). *The History of Russia: From the Earliest Period to the Present Time. Compiled from the Most Authentic Sources. Including the Works of Karamsin, Tooke, and Ségur* (Vol. 1). HG Bohn.
- Kiser E. ve Hecter M. (1991). The Role of General Theory in Comparative- *Historical Sociology American Journal of Sociology*. Volume 97. Number 1.
- Koca. F. (1996). Gulül. *DİA*. C. 14. ss. 190-192.
- Lea. H. C. (1887). Confiscation for Heresy in the Middle Ages. *The English Historical Review*. 2(6). 235-259.
- Lukes. S. (2005). *Power: A Radical View*. Palgrave Machmillan. 3rd. Edition.
- Magdalene. F. R., Wunsch. C. ve Wells. B. (2020). *Fault, Responsibility, and Administrative Law in Late Babylonian Legal Texts*. Penn State Press.
- Mann. M. (1984). The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results. *European Journal of Sociology/Archives européennes de sociologie*. 25(2). 185-213.
- Mann. M. (2011). *Devletler, Savaş ve Kapitalizm* (Çev. Semih Türkoğlu). Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.

- Mann. M. (2013). *İktidarın Tarihi Sınıflar ve Ulus-Devletlerin Yükselişi. 1760 1914*. Cilt 2. Ankara. Phoenix Yayınevi.
- Meşeli K. M. (2023). *Michael Mann'ın İktidar ve Devlet Teorisinin Genel Analizi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mushkin. S. J. ve Crowther. B. (1954). *Federal Taxes and the Measurement of State Capacity*. US Department of Health, Education, and Welfare. Public Health Service. Division of Public Health Methods.
- Neşri. M. (1987). *Kitab-ı Cihannüma I.*(Düz. F. Reşit Unat-M. Altay Köymen).
- Okandan. R. G. (1951). Hammurabi Mecellesi. *İHFM. C.XVII*. 283-315.
- Olsen. M. E., Marger. M. N., ve Fonseca. V. (2019). *Power in Modern Societies*. Routledge.
- Pamuk. Ş. (2000). *Five Hundred Years of Prices and Wages in Istanbul and Other Cities*. Ankara. Republic of Turkey: State Institute of Statistics.
- Rogers. M. Z. ve Weller. N. (2014). Income Taxation and the Validity of State Capacity Indicators. *Journal of Public Policy*. 34(2). 183-206.
- Skrynnikov. R. G. (2015). *Reign of Terror: Ivan IV* (Vol. 6). Brill.
- Smith. W. (1857). *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. Harper & Brothers.
- SOIFER. H. (2008). State Infrastructural Power: Approaches to Conceptualization and Measurement. *Studies in Comparative International Development*. 43. 231-251.
- Stavrides. T. (2021). *The Sultan of Vezirs: The Life and Times of the Ottoman Grand Vizir Mahmud Pasha (1453-1474)*. Brill.
- Telci. C. (2007). Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsadere Süreci. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 22(2). 145-166.
- Tilly. C. (1992). *Coercion, Capital, and European States AD 990-1992*. Oxford. UK: Blackwell.
- Tomar. C. (2006). Müsadere. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. ss. 65-68.
- Turan. Ö. (2008). 'Hasta Adam' Metaforunu Aşmak: Osmanlı Modernleşmesi ve Devlet Kapasitesi. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*. 4(16-17). 143-164.
- Virdi. S. L. (2001) *Casteism: The Eighth Worst Wonder*. Sahit Academy Punjab.
- Yaycıoğlu. A. (2012). Wealth. Power and Death: Capital Accumulation and Imperial Seizures in the Ottoman Empire (1453-1839) *Documento de Trabajo. Programa de Yale en Historia de la Economía. Universidad de Yale*.
- Yıldız. A. (2017). *Crisis and Rebellion in the Ottoman Empire: The Downfall of a Sultan in the Age of Revolution*. Bloomsbury Publishing.
- Yılmaz. A. G. (2013). Devlet Kapasitesi ve Umumi Müfettişlikler Altyapısal İktidarın Yerelde İnşası. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. 1(1). 43-65.